

ایرج افشار

مجموعه‌های آثار فارسی برای تحقیقات ایرانی*

مقدمه

اطلاعات و ملاحظاتی که درین خطابه مذکور شده است منحصرأ در باب مسائل و مشکلاتی است که برای کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی اکثر ممالکی که دارای شعبه تحقیقات ایرانی یا خاورمیانه هستند، در جمع‌آوری مجموعه‌های کتب فارسی وجود دارد. امیدوارم این توضیحات بتواند گوشه‌هایی از روشهای مربوط به همکاری در ایران را روشن کند. لذا سعی شده است اغلب اطلاعاتی که کمک به این منظور می‌کند درین خطابه عنوان شود.

درین خطابه قصد آنست که آن دسته از مدارک و مواد فارسی که برای تحقیقات ایرانی مورد لزوم است، اعم از خطی و چاپی، هر دورا مورد معرفی قراردهم تا کتابداران مراکز خاورمیانه امریکا بطور دقیق‌تر با روشی که باید در جمع‌آوردن يك مجموعه تحقیقاتی مربوط به ایران داشته باشند آشنا شوند.

---

* برداشت فارسی است از خطابه‌ای که به انگلیسی در مجمع کتابداران قسمتهای خاورمیانه کتابخانه‌های امریکا در شهر «ان اربور» در خرداد ۱۳۵۴ خوانده شده است.

تردید نیست که دسته اصلی و مهم از منابع و مأخذ مربوط به مطالعات ایرانی آثار چاپی فارسی است ، اعم از آنچه در قدیم چاپ شده است و یا در حال حاضر به چاپ می رسد ، اعم از آنچه در ایران بچاپ می رسد و یا در خارج از ایران انتشار می یابد .

طبیعی است که پیشرفت و گسترش منطقی و دائمی و منظم هر يك از مؤسساتی که تحقیقات ایرانی رشته خاص آنهاست منوط بدان خواهد بود که تمام مدارك علمی و تحقیقاتی چاپ شده به زبان فارسی را در دسترس محققان خود قرار بدهند .

یادداشتها و نکات مندرج درین خطابه ، نتیجه تجربیاتی است که مخصوصاً نویسنده در مدت شش ماه انتخاب و فهرست نویسی کتب فارسی در کتابخانه و ایدنر (دانشگاه هاروارد) به دست آورده و لیبیب زویه یمک در مقدمه فهرست چاپی مجموعه های عربی و ترکی و فارسی آن کتابخانه بدان اشاره کرده است .

هم به مناسبت همکاری است که از حدود ده سال قبل با کتابخانه دانشگاه لوس آنجلس در انتخاب کتب فارسی داشته است . همچنین به سبب آن است که بسیاری از مراکز ایران شناسی را در ممالک ژاپن ، آلمان ، انگلستان ، فرانسه ، اسرائیل ، هند و مصر و ترکیه و ممالک اروپای شمالی دیده و در طول مدت تصدی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران و نیز مدیریت سازمان انتشارات دانشگاه تهران و دوران انتشار مجله راهنمای کتاب با بسیاری از ایران شناسان ، کتابداران ، کتاب فروشان مذاکره کرده است .

آثار زبان فارسی تنها در ایران چاپ نشده است. البته در حال حاضر اکثر کتب فارسی در ایران بچاپ می‌رسد. از میان تعداد تخمینی دو هزار و پانصد عنوان کتاب چاپ ایران در سال، به نظر من، بین سیصد تا چهارصد عنوان آن برای هر یک از کتابخانه‌های شرقشناسی مورد لزوم است.

کتب فارسی که بصورت تحقیقاتی در ممالک دیگر بوسیله شرقشناسان انتشار می‌یابد واکثر آهتون قدیمی است نیز درین زمره باید داخل شود. آنچه در افغانستان و پاکستان و هندوستان طبع می‌شود نیز ازین تعداد خارج است. پس باید این دو دسته را در هر یک از کتابخانه‌هایی که آثار تحقیقاتی مربوط به ایران را جمع‌آوری می‌کنند در اختیار داشت.

I - انتشارات ایران

نخست لازم می‌نماید که چند کلمه‌ای در باب اقسام و نحوه انتشارات چاپی ایران گفته شود.

اصولاً کتب تحقیقی مربوط به زمینه‌های مختلف تحقیقات ایرانی و متون قدیمی زبان فارسی، به علت قلت تعداد انتشار و سنگینی مخارج تهیه و چاپ آنها، اکثرأ توسط مؤسسات رسمی و مراکز علمی و تحقیقاتی کشور انتشار می‌یابد. تهیه و نگاه‌داری دائمی و کلی مجموعه‌هایی ازین دست که توسط مراکز علمی یا انتشاراتی چاپ می‌شود عادة برای هر مرکز و کتابخانه تحقیقاتی خاورمیانه لازم است.

اما آثاری از نوع مباحث اجتماعی و داستان و شعر و نمایشنامه و سفرنامه‌های عصری، و بطور کلی نوشته‌های معاصران - یا به وسیله ناشران

در دسترس قرار می‌گیرد و یا به سرمایه شخصی نویسنده و بوسیله کتابفروشان محلی (اما بطور پراکنده) توزیع می‌شود.

با این مقدمات انتشارات ایران را می‌توان بشرح زیر دسته‌بندی کرد:

۱) انتشارات مؤسسات و مراکز مهم و معتبر که عبارت است از:

□ بنیاد فرهنگ ایران

مجموعه‌های مختلفی که این مؤسسه انتشار می‌دهد تماماً (حتی بدون يك استثناء) برای مجموعه کتب فارسی يك کتابخانه دانشگاهی که تحقیقات ایران جزء برنامه‌های درسی آن دانشگاه است لازم است.

□ بنگاه ترجمه و نشر کتاب

از مجموعه‌هایی که این مؤسسه انتشار می‌دهد مجموعه‌های «متون فارسی» و «ایران‌شناسی» مورد لزوم است.

□ انجمن آثار ملی

کلیه آثار که در مجموعه انتشارات این مؤسسه نشر می‌شود لازم است.

□ دانشگاه تهران

از انتشارات این دانشگاه، آن قسمت که مربوط به تاریخ و فرهنگ و ادبیات ایرانی است مورد لزوم است.

البته بعضی از انتشارات مستقل سه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشکده علوم اجتماعی و دانشکده اقتصاد و نیز مؤسسه مطالعات بین‌المللی را نمی‌توان از چنین مجموعه‌ای دور داشت.

□ دانشگاه‌های پهلوی (شیراز)، آذرآبادگان (تبریز)، فردوسی

(مشهد)، اصفهان نیز دارای مجموعه‌هایی هستند که بعضی از انتشارات آنها مورد لزوم است.

۲- انتشارات دولتی

□ وزارت فرهنگ و هنر

درین وزارتخانه چهار مرکز مهم نشر وجود دارد و تمام آثار آنها

مورد احتیاج است:

الف) اداره نگارش

ب) مرکز پژوهش‌های مردم‌شناسی و فرهنگ عامه

ج) مرکز باستان‌شناسی

د) فرهنگستان زبان

□ مرکز آمار ایران

□ سازمان جغرافیائی کشور و علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳- انتشارات تهران

مراد کتبی است که توسط ناشران مقیم تهران انتشار می‌یابد. اکثر کتبی که توسط ناشران بخش خصوصی در ایران چاپ می‌شود به توسط این دسته از ناشران است. معمولاً هر یک از آنها مرکز فروشی مستقل دارند. لذا احتمال دارد که انتشاراتشان در همه کتابفروشیها به دست نیاید. ناگزیر در بسیاری از موارد و مواقع باید به خود ناشر مراجعه کرد.

نام اهم این ناشران که از میان آثارشان می‌توان کتابهایی برای

مجموعه مراکز خاورمیانه تهیه کرد به ترتیب عبارت است از:
 امیرکبیر، شرکت کتابهای جیبی، خوارزمی، ابن سینا، اقبال،
 زوار، صفی‌عایشاه، علمیه، اسلامیه، آخوندی، جعفری، طهوری،
 دهخدا، گوئنبرگ...

۴- انتشارات ولایات

مراکز کتابهایی است که توسط ناشران مقیم بعضی از شهرهای مهم ایران
 مانند، تبریز، اصفهان، مشهد، شیراز و غیره، منتشر می‌شود. تعداد کتبی که
 از میان انتشارات آنها برای مراکز تحقیقات خاورمیانه لازم است چندان
 زیاد نیست و شاید از پنجاه عنوان در سال تجاوز نکند. ولی برای به دست
 آوردن همین مقدار کم دشواریهای بسیار وجود دارد. زیرا اغلب این کتب
 بطور محدود در بعضی از کتابفروشیهای تهران به فروش می‌رسد.

۵- انتشارات شخصی و مطالعات فرهنگی

مراکز کتابهایی است که با سرمایه شخصی نویسنده کتاب چاپ می‌شود
 و غالباً بطور محدود و پراکنده توزیع می‌شود. به دست آوردن این نوع
 کتب، بطور مرتب امکان پذیر و آسان نیست.

۶- مجلات و جراید

نشریات ادواری تحقیقی و ادبی ایران دودسته است. یک دسته
 آنهاست که بوسیله سازمانهای رسمی و دولتی چاپ می‌شود مانند بررسی

های تاریخی، هنر و مردم، و مجلات دانشکده‌های ادبیات تهران، تبریز، مشهد، اصفهان و شیراز... و دسته دیگر آنهاست که به توسط مدیران و صاحبان امتیاز به چاپ می‌رسد. بنابراین در ایران مجله‌ای وجود ندارد که بمانند ممالک اروپایی توسط ناشران «بخش خصوصی» چاپ و توزیع شود. فهرست موضوعی مقالات مربوط به تحقیقات ایرانی توسط اینجانب بنام «فهرست مقالات فارسی» در دو جلد نشر شده است و جلد سوم نیز توسط مؤسسه انتشارات فرانکلین در دست چاپ است.

فهرست نام جراید و مجلات چاپ ایران همه سال توسط مرکز خدمات کتابداری (ایران) در دو جلد مجزا از هم انتشار می‌یابد. در باب کتابشناسی و فهرست جراید و مجلات قدیم ایران نگاه کنید به کتابشناسی اینجانب مندرج در «کتابداری»، (نشریه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) جلد سوم (۱۹۷۱) ص ۱۴۲-۱۲۵.

II . نسخه‌ها و اسناد

الف- مجموعه‌ها

مراکزی که نسخه‌های خطی دارند بترتیب اهمیت مجموعه عبارت است از:

کتابخانه مجلس شورای ملی،

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (که بمناسبت دارا بودن

مجموعه ۴۶۰۰ میکروفیلم نیز اهمیت دیگری دارد)،

کتابخانه ملی ملک،

کتابخانه سلطنتی ،

کتابخانه ملی ،

کتابخانه مدرسه سپهسالار،

کتابخانه مجلس سنا (که این چندتا در تهران است) .

کتابخانه آستان قدس رضوی (مشهد) .

کتابخانه دانشگاه فردوسی (مشهد) .

کتابخانه عمومی فرهنگ (اصفهان) .

کتابخانه ملی (تبریز) .

کتابخانه تربیت (تبریز) .

کتابخانه پارس (شیراز) .

نیز باید توجهی قابل اهمیت به مجموعه‌های خصوصی داشت که

تعداد آنها در ایران زیاد است .

در مورد « اسناد » غیر چاپی ، بجز کتابخانه‌های مذکور در فوق

مهمترین مراکزی که دارای اسناد است عبارت است از:

کتابخانه وزارت امور خارجه

اداره بیوات سلطنتی

سازمان اسناد ملی ایران

ب - فهرستها

وسائل کسب اطلاع از نسخه‌ها و اسناد خطی عبارت است از

فهرستهایی که برای نسخ خطی هر يك از کتابخانه‌ها تهیه شده است . تعداد

آنها در حال حاضر از هشتاد جلد تجاوز کرده است . نیز « نسخه‌های

خطی» (نشریه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) که تاکنون هفت جلد آن زیر نظر محمد تقی دانش پتروه و من نشر شده است خالی از فایده نخواهد بود. درین هفت جلد فهرست تعداد زیادی از مجموعه‌های خصوصی و غیر آن نشر شده است.

فعلاً مهمترین و آسانترین راه اطلاع بر نسخه‌های خطی فهرست شده ایران استفاده از شش جلد فهرست «نسخه‌های خطی فارسی» تألیف احمد منزوی است که توسط مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای RCD انتشار یافته است. این فهرست «صورت ممزوج» تمام فهرست‌هایی است که تاکنون در ایران نشر شده است. پس فهرست منزوی به انضمام نوشته‌های فارسی «تألیف استوری C. A. Storey که حاوی معرفی قسمتی از نسخ خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های اروپا و ترکیه و هند است مجموعاً راهنمای اصلی کتابداران و محققانی خواهد بود که به نسخ خطی احتیاج دارند.

ج - امکانات تهیه میکروفیلم

در حال حاضر کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه تهران، ملی، مجلس شورای ملی و آستان قدس رضوی وسیله تهیه میکروفیلم از نسخه‌های خطی خود در اختیار دارند.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تهیه میکروفیلم از کتابخانه‌های ملی ملک و مسجد سپهسالار (در تهران) را نیز می‌پذیرد.

III. کتابشناسیها و فهرستها

اولین اشکال مهم برای کتابداران و محققان مطالعات ایرانی نبودن کتابشناسیهای کامل و منظم اعم از «جاری» Curent و متوقف Retrospective است. در حال حاضر «کتابشناسی ملی» توسط کتابخانه ملی بطور فصلی انتشار می یابد. ولی چون این کتابشناسی بیشتر حاوی اسامی و مشخصات نشریاتی است که توسط «بخش خصوصی» (ناشران و اشخاص) انتشار می یابد لذا نام و مشخصات بسیاری از انتشارات دولتی و رسمی مملکت مخصوصاً آنچه در ولایات چاپ می شود در آن وجود ندارد. طبعاً دسترسی و اطلاع یابی بر منابع رسمی که بیشتر به صورت گزارش و آمار و جزوه و نظایر آن است خالی از دشواری نیست.

اهم کتابشناسیهایی که انتشار می یابد و کتابداران می توانند مورد استفاده قرار دهند عبارت است از:

الف. جاری

۱) «کتابشناسی ملی» که نشریه کتابخانه ملی و بر اساس طبقه بندی دیوئی است. تهیه این نشریه در زمانی که اینجانب مدیر کتابخانه ملی بود آغاز شد و نویسنده فرزانه آقای جمال میرصادقی بدین خدمت گرانقدر پرداخت تا اینکه نخستین جلد آن در سال ۱۳۴۴ با نام «انتشارات ایران» انتشار یافت و پنج سال بطور سالانه نشر شد. پس از آن دو سال به تعطیل گرائید. تا اینکه دو سال ۱۳۴۹ به صورت ماهانه به چاپ رسید و از ۱۳۵۰ بطور فصلی انتشار می یابد.

پیش از آن، کتابشناسی دیگری به نام «کتابهای ایران» به اهتمام

اینجانب از طرف انجمن کتاب به مدت ۱۳ سال نشر شد و عده‌ای از مجلدات آن با همکاری حسین بنی آدم و علی اکبر جانا و دوستان دیگر انتشار یافت ولی پس از اینکه انتشار کتابشناسی ملی منظم شد «انجمن کتاب» کاری را که حکم دوباره کاری داشت متوقف کرد.

می‌توان گفت که «کتابشناسی ملی ایران» بطور نسبی نام و مشخصات شصت درصد از انتشارات ایران را دربر دارد.

(۲) «معرفی کتابهای تازه»: بخشی است از مجله راهنمای کتاب از انتشارات «انجمن کتاب ایران». این کتابشناسی دارای طبقه بندی موضوعی است.

مجله راهنمای کتاب از سال ۱۳۳۷ آغاز شده و در دوره انتشار خود گاه ماهانه و گاه دوماهه و گاه فصلی بوده است. اکنون فصلی است. در سالهای نخستین انتشار آن سعی می‌شد که اطلاعات مربوط به کلیه انتشارات ایران در همه رشته‌های علوم ضبط شود. ولی در سالهای اخیر اساس کار، بر آن شده که نام و مشخصات کتب مربوط به تحقیقات ایرانی تا حد امکان مورد معرفی قرار گیرد. درین کتابشناسی طبعاً نام و مشخصات قسمتی از انتشارات دولتی هم می‌آید.

بطور کلی می‌توان ادعا کرد که اگر کتابخانه‌ای کلیه کتابهای معرفی شده در راهنمای کتاب را منظم‌اً برای مجموعه فارسی خود تهیه کند حتی المقدور انتشارات جاری ایران شناسی به زبان فارسی را در اختیار خواهد داشت.

ناگفته نماند که بخش «انتقاد کتاب» همین مجله میزانی است

برای سنجش و ارزیابی کتابها و انتشارات ایرانی .

۳) در مجلات ادبی و فرهنگی مهم تر (به نامهای «سخن»، «یغما»، «وحید»، «کتاب امروز»، «هنر و مردم»، «نامه انجمن کتابداران ایران»، هم صفحاتی به معرفی بعضی از کتابهای تازه اختصاص دارد .

۴) فهرستهای ناشران نیز تا حدودی قابل استفاده است . ولی چون انتشار فهرستها اغلب یکی دو سال کهنه است، کتابخانه‌ها نمی‌توانند فوراً از انتشار کتابهای جدید اطلاع حاصل کنند .

از میان فهرستهای ناشران تنها مؤسسه انتشارات امیرکبیر است که در هر فصل فهرست کلیه انتشارات گذشته خود را به چاپ می‌رساند .

متأسفانه هنوز میان ناشران ایرانی هر سوم نشده است که ورقه‌های اعلان کتاب چاپ و توزیع کنند .

در خصوص استفاده از کتابشناسیها در کتابخانه‌های مراکز خاورمیانه، به نظر من يك نقص عمده و اشکال اساسی وجود دارد و آن عدم انتشار يك کتابشناسی با نقل نام کتاب و دیگر مشخصات به خط لاتین و احتمالاً چند کلمه توضیحی در موضوع آن کتاب به زبان انگلیسی است .

لذا پیشنهاد می‌کنم که در صورت احساس به چنین کتابشناسی می‌توان طرز تهیه و ایجاد آن رایگی از موضوعهای مذاکره قرارداد .

طبعاً ازین راه کتابداران مراکز شرقشناسی که با زبان فارسی آشنائی ندارند راحت تر می‌توانند بر انتشار کتب جدید فارسی آشنایی حاصل کنند .

ب . متوقف (گذشته)

تردید نیست که بسیاری از انتشارات گذشته فارسی (اعم از آنچه در ایران چاپ شده است و آنچه در خارج از ایران) برای مجموعه‌های مطالعات ایرانی در مراکز تحقیقاتی خاورمیانه مورد احتیاج است. برای اطلاع یافتن بر آن مدارك و انتخاب چاپهای گذشته وسایل زیر را در دست داریم :

۱ - فهرست کتابهای چاپی فارسی : تألیف خانبا بامشار
در دو جلد (تهران ۱۳۳۹/۴۴)

درین فهرست نام و مشخصات تقریبی ۱۴۰۰۰ اثر فارسی چاپ ایران و هند و ترکیه و دیگر ممالک مندرج است. باید گفت که آثار معرفی شده درین کتابشناسی، بیشتر کتاب‌هاست و نام جزوات و گزارشها و سالنامه‌ها و انتشارات آماری دولتی کمتر دیده می‌شود.

این کتابشناسی معروف توسط «بنگاه ترجمه و نشر کتاب» انتشار یافت. ترتیب آن بر اساس فهرست الفبایی نام کتب است. دلیل آن هم بسبب سنت تاریخی است که میان ملل اسلامی در ضبط نام کتب و ترتیب الفبایی اسم کتاب رایج بوده است. همچنانکه کشف الظنون و ذیل آن و کشف الحجب و الاستار بدین شیوه ترتیب یافته است.

کتابشناسی مشاربه علت آنکه در مدت نسبتاً کوتاهی نایاب شد اخیراً به دو صورت مختلف به چاپ رسیده است :

الف) نخست به توسط مؤلف و به سرمایه اوبا همان نام سابق تجدید طبع شد و تاکنون چهار جلد از آن که به حرف میم منتهی می‌شود در

دسترس قرار گرفته است .

ب) طبع دیگر که با همان نام سابق انتشار یافت صورتی است که بنگاه ترجمه و نشر کتاب با توجه به کتابشناسیهای تهیه شده توسط انجمن کتاب ، کتابخانه ملی ، مجله راهنمای کتاب آماده کرده. این کتابشناسی در سه جلد نشر شده است . جلد سوم حاوی فهرس اعلام است .

۲- کتابشناسی دهساله ایران در سالهای ۱۳۳۳-۱۳۴۲

این کتابشناسی که به کوشش اینجانب و حسین بنی آدم تهیه شده نخستین کتابشناسی موضوعی بر اساس طبقه بندی دیویی است . نام و نشان اثر را که مربوط به سالهای ۱۳۳۳-۱۳۴۲ است در بردارد و دارای فهرس مؤلفین و نام کتاب و ناشران است. توسط انجمن کتاب نشر شده است .

۳- کتابشناسی موضوعی ایران ، ۱۳۴۳-۱۳۴۸

تألیف حسین بنی آدم و با مقدمه اینجانب که توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب در سال ۱۳۵۳ انتشار یافت . دارای نام و مشخصات ۷۴۵۰ اثر فارسی است. این کتابشناسی نیز بر اساس طبقه بندی دیویی است. در حقیقت دنباله همان کتابشناسی شماره (۲) است.

بنابر این محققان مطالعات ایرانی، فهرست موضوعی هفده ساله از انتشارات ایرانی را در دست دارند.

۴. الذریعة الی تصانیف الشیعة

تألیف آقا بزرگ طهرانی که تا حرف میم در ۲۲ مجلد نشر شده و مقدار زیادی به اتمام اثر نمانده است. در این کتابشناسی که حاوی اسامی کتب عربی و فارسی است نام عده زیادی از کتب فارسی آمده است. کتابشناسی به صورت الفبایی اسامی کتب است. چون هنوز فهرست الفبائی مؤلفین ندارد استفاده از آن منحصرأ منوط به دانستن نام کتاب است.

درینجا از آوردن نام کتاب شناسیهای موضوعی و اختصاصی خود داری می‌شود. علاقه مندان را به «فهرست نامه کتاب شناسیهای ایران» (تهران، ۱۳۴۳) احاله می‌دهد. باید به اطلاع برسانم که تجدید نظر این اثر به حدود دو برابر اثر قبلی بالغ و برای طبع آماده شده است.

با توجه به آثار مذکور در فوق باید گفت که اشکال اساسی در انتخاب کتابهای چاپی مورد نظر، از میان حدود چهار هزار اثر فارسی، نبودن کتابشناسی موضوعی کامل است. با توجه به اینکه برای تهیه چنین کتاب شناسی لازم است که عین آثار دیده شود و تمام کتابهای چاپی در یک مرکز و کتابخانه وجود ندارد سنگینی و دشواری کار بیشتر محسوس است.

IV. مجموعه‌های سهم در ایران

به منظور آشنا شدن کتابداران، به مجموعه‌های مهم آثار فارسی

که در ایران است به معرفی آنها می‌پردازد تا در مواقع لازم از طریق تهیه فتوکپی و میکروفیلم بدانها دسترسی حاصل شود.

۱- نسخ خطی: برای فهرست آنها به «راهنمای تحقیقات ایرانی» تألیف اینجانب (تهران ۱۹۷۰) مراجعه شود.

۲) چاپهای قدیم فارسی: در کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس شورای ملی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.

۳) میکروفیلم نسخ خطی: در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران فهرست ۴۰۰۰ میکروفیلم در دو جلد توسط محمد تقی دانش پژوه تهیه و نشر شده است.

۴) نشریات ادواری (جراید و مجلات): کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس شورای ملی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه پهلوی شیراز. شاید مجموعه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران مهمتر و منظم‌تر باشد. فهرست جراید قدیمی این مجموعه توسط حسن سلطانی تهیه شده است و ضمیمه این دفتر انتشار یافته است.

۵- گزارشها و آمارها و انتشارات جزوهای دولتی: در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، مرکز مدارک علمی اسناد وزارت علوم، مرکز اسناد وزارت اطلاعات و جهانگردی.

۶- عکس رجال و مناظر ایران در قرن نوزدهم: در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (حاوی بیست هزار عکس که از خانواده‌های قدیمی جمع آوری شده است و فهرست آنها توسط دکتر حسین محبوبی اردکانی تهیه

شده در سال ۱۳۵۶ نشر خواهد شد .

(۷) انتخاب و سفارش

راههایی که تا به حال برای سفارش کتابهای فارسی توسط کتابفروشان ایران تجربه شده است و یا آنکه بطور دلخواه به نظر می‌رسد عبارت است از:

(۱) انتخاب از روی فهرستها و کتابشناسیها توسط کتابداران یا محققان و خواستن آنها توسط کتابفروشان یا ناشران ایران . این طریقه راه کاملاً مطلوبی نیست ، زیرا :

- کتابفروشان و ناشران همه کتابها را در اختیار ندارند . اغلب میل دارند که وقتشان را مصروف فروش کتبی کنند که خود انتشار میدهند .

- چون «حق فروش» کتب بعضی از مؤسسات نظیر دانشگاه تهران و بنگاه ترجمه و نشر کتاب و بنیاد فرهنگ ایران برای آنها کم است کتابفروشان از کتب این دسته از ناشران که اهم آثار چاپ ایران برای تحقیقات ایرانی را نشر می‌کنند برای فروش عرضه نمی‌کنند .

(۲) انتخاب کتاب توسط کتابفروش و ارسال آن به صورت سفارش ثابت، نظیر آنچه کتابخانه کنگره یا بعضی از کتابخانه‌های دانشگاهی امریکا یا بعضی از کتابفروشان ایرانی عمل میکنند . اما باز مشاهده شده است که نتیجه کاملاً رضایت بخش نیست .

(۳) انتخاب کتاب توسط مشاور کتابشناس و سفارش آنها توسط آن مشاور به کتابفروش (دیپلر): نظیر کاری که دانشگاه هاروارد دانشگاه

لوس آنجلس انجام میدهند. درین طریق هم همیشه ارسال همه کتابهایی که سفارش داده شده است مخصوصاً انتشارات دولتی ممکن نبوده است، بهر تقدیر تصور می شود که طریقه سوم بیشتر مقرون به مصلحت است. در مورد انتشارات دولتی چون به دست آوردن اغلب آنها به صورت مجانی (در صورتی که کتابشناسی کامل بتوان تهیه کرد) امکان دارد لذا تصور می کنم که کتابخانه ها میتوانند بوسیله وزارت اطلاعات ایران که مسئولیت بخش انتشارات دولتی را بر عهده دارد آن قسمتی از نشریات دولتی را که مجانی است از طریق درخواست مستقیم دریافت کنند.

(VI) مبادله

ایجاد طریقه مبادله میان کتابخانه های دانشگاهی ایران و ممالک دیگر برای انتشارات فارسی کار کاملاً آسانی نیست، زیرا قوانین و مقررات اموال عمومی مانع خروج اموال دولتی از مؤسسه ای است که اشیائی را در اختیار دارد (خواه آنها را خریده باشد و خواه دریافت کرده باشد). اما آن دسته از دانشگاههایی که در ایران دارای انتشارات می باشند و یا دارای هیأت امناء هستند و اجازه مبادله خواهند داشت می توانند به چنین اقدامی بپردازند.

طبعاً برای ایجاد مبادله، بهترین فهرستی که از کتب تهیه می شود به خط لاتینی باشد. در حال حاضر کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران توانسته است که با بعضی از کتابخانه های امریکا و فرانسه و آلمان و بعضی از کشورهای دیگر رابطه مبادله ایجاد کند.

VII) اطلاعات

کتابخانه ها و محققانی که مایل اند اطلاعاتی درباره انتشارات فارسی و فعالیت های مربوط به تحقیقات ایرانی دریافت کنند می توانند با مؤسسات یا اشخاص زیر ارتباط داشته باشند :

۱- مؤسسات

- ۱) مرکز اسناد، وابسته به وزارت علوم و آموزش عالی
- ۲) مرکز خدمات کتابداری، وابسته به وزارت علوم و آموزش عالی
- ۳) انجمن کتابداران ایران
- ۴) انجمن کتاب ایران
- ۵) مجله راهنمای کتاب
- ۶) کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران (امور دبیر-
خانه ثابت کنگره تحقیقات ایرانی نیز توسط این کتابخانه انجام می شود.)

۲- افراد

- ۱) محمد تقی دانش پژوه استاد دانشگاه تهران، توسط کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران .
- ۲) احمد منزوی، توسط کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
- ۳) کاووس جهان‌مداری، رئیس کتابخانه مجلس سنا

۴) حسین بنی آدم، توسط کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران.

***

امیدوارم این مقدار اطلاع از وضع کنونی و مشکلات مربوط به انتشارات فارسی و امکاناتی که در راه همکاری می توان ایجاد کرد دبرای همکاری که درین مجلس مشارکت دارند مفید واقع شود.

